УДК 347.725

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.06>**Антон Киричок,**

здобувач кафедри цивільного права та процесу

факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОМОЧНІСТЬ НА ОТРИМАННЯ ЧАСТИНИ МАЙНА АБО ЙОГО ВАРТОСТІ В РАЗІ ЛІКВІДАЦІЇ ТОВАРИСТВА (ЛІКВІДАЦІЙНА КВОТА)

У статті, виходячи з аналізу норм чинного законодавства та правових позицій наукової спільноти, досліджено правомочність на отримання у разі ліквідації господарського товариства частини його майна або його вартості (ліквідаційна квота) та механізми її захисту у разі порушення прав учасників господарських товариств.

Зосереджено увагу на проблемі визначення природи вказаної правомочності та розглянуто дві основні наукові позиції з вибраної проблематики. Перша наукова позиція передбачає, що правомочність на отримання частини активів у разі ліквідації господарського товариства належить до корпоративних правомочностей. Вона є потенційно спрямованою на майбутнє, оскільки виникає у зв'язку зі спеціальною умовою, яка має настати, – ліквідацією товариства. Правомочність має складний характер, оскільки належить як до майнових прав, так і до зобов'язальних. За іншим підходом ліквідаційна квота має виключно зобов'язальний характер та виникає лише після ліквідації господарського товариства, коли учасники товариства набувають статусу зовнішнього кредитора, а тому до корпоративних правомочностей не належить.

Після дослідження вказаних наукових позицій зроблено висновки про те, що правомочність на отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або його вартості є корпоративною правомочністю, спрямованою на майбутнє за умови ліквідації господарського товариства та наявності майна після задоволення всіх вимог кредиторів. Вказана правомочність є складним утворенням, оскільки має як майновий, так і зобов'язальний характер.

У статті особливу увагу приділено аналізу механізмів захисту правомочності на отримання частини активів у разі ліквідації господарського товариства у разі визнання господарського товариства банкрутом і у разі самоліквідації. Зроблено висновок, що наявна неузгодженість щодо таких механізмів (способів) захисту, яка може бути вирішена через їх деталізацію на законодавчому рівні, а саме шляхом внесення змін до чинних законодавчих актів щодо впровадження механізму захисту учасників господарських товариств у разі недотримання правомочності на ліквідаційну квоту.

Ключові слова: корпоративні правовідносини, потенційний характер, складне утворення, зобов'язальні правовідносини, механізми захисту.

Постановка проблеми. Однією з корпоративних правомочностей, передбачених ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України (далі – ГК України), є правомочність на отримання частини активів у разі ліквідації господарського товариства [1]. Однак у науковій спільноті є різні підходи щодо можливості віднесення вказаної правомочності до змісту корпоративних правовідносин. Вказані дискусії виникли у зв'язку з тим, що учасник товариства наділяється вказаною правомочністю лише за умови ліквідації господарського товариства, тобто є сумніви щодо можливості здійснення такої правомочності, коли вже немає підприємницького товариства. Крім того, ще більше питань, які потребують негайного вирішення, вини-

кають у контексті застосування механізму судового захисту у разі порушення вказаної правомочності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням правової природи правомочності на отримання частини активів у разі ліквідації господарського товариства займалися І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. В. Вавілін, Ю. М. Жорнокуй, В. В. Луць, Д. В. Ломакін, Т. В. Кашаніна та інші. Однак досі залишається відкритим питання щодо можливості віднесення вказаної правомочності до корпоративних.

Метою статті є з'ясування природи правомочності на отримання частини активів у разі ліквідації господарського товариства та механізмів її захисту.

Виклад основного матеріалу. Одна з корпоративних правомочностей, яка безпосередньо визначена в ч. 1 ст. 167 ГК України, – це правомочність на частину активів у разі ліквідації господарського товариства (ліквідаційна квота) [1]. Крім того, у ч. 12 ст. 111 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) зазначено, що майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом [2]. Також досліджувана правомочність зазначена в ст. 79 Закону України «Про господарські товариства», у п. 5 ч. 1 ст. Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та в ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства».

Слід підкреслити, що можливість реалізації правомочності на ліквідаційну квоту не є безумовною, а для її реалізації потрібне настання декількох чинників (юридичних фактів). Так, науковці виділяють окремі з них:

- прийняття рішення про ліквідацію товариства;
- дотримання встановленої законом процедури ліквідації;
- погашення суспільством боргів з оплати праці осіб, які працюють на умовах найму, а також перед бюджетом, банками, власниками облігацій, випущених товариством та іншими кредиторами;
- наявність після розрахунків із кредиторами грошових коштів і майна для розподілу їх між колишніми учасниками товариства [3, с. 173].

Усі ці чинники можна поділити на 2 групи: ліквідація господарського товариства у встановленому законодавством порядку та наявність майна після задоволення всіх вимог кредиторів.

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, така правомочність є потенційною, або правом, спрямованим на майбутнє [4, с. 132]. Науковець говорить про те, що доки немає підстав ліквідації підприємства, не можна говорити про наявність вказаної правомочності, оскільки вона виникає у зв'язку зі спеціальною умовою, яка має настати, – ліквідацією товариства, тому можна говорити, що законодавець встановив правомочність на майбутнє.

Підтримуючи вищезазначену думку, Є. В. Вавілін вказав, що право акціонерів на майно ліквідованого акціонерного товариства (далі – АТ) формується у процесі його ліквідації. На цій стадії розвитку здійснення права є хоча й персональною, але потенційною можливістю володіння майном до моменту усвідомлення акціонером цього права і завершення розрахунків із кредито-

рами, затвердження ліквідаційного балансу, здійснення інших передбачених законом дій [5, с. 151]. Тобто до настання можливості вимагати учасником господарського товариства виплати йому ліквідаційної квоти мають настати умови, визначені законодавством.

З позицій вченого Д. В. Ломакіна, ліквідаційна квота як правомочність може реалізовуватися як можливість брати участь в управлінні, що виникає у зв'язку з придбанням акції, і як зобов'язальне право, породжене складним юридичним складом, одним з елементів якого є ставлення участі [6, с. 362]. Тобто науковець підкреслює складний юридичний склад правомочності на частину активів у разі ліквідації господарського товариства, що зумовлений придбанням частки (акції), участі в управлінні товариством, прийняттям рішення про припинення товариства тощо. Майже аналогічну позицію займає Ю. М. Жорнокуй, зауважуючи, що правомочність на ліквідаційну квоту є встановленою законом для акціонера можливістю брати участь у розподілі майна, що залишилося після розрахунків із кредиторами товариства у процесі його ліквідації. Зобов'язальне право на ліквідаційну квоту виникає в акціонера у момент визначення предмета зобов'язання, пов'язаного з фактичною виплатою ліквідаційної частки [7, с. 144–145].

З огляду на вищезазначені наукові позиції, можна зробити висновок, що правомочність на отримання частини активів у разі ліквідації господарського товариства є потенційною (спрямованою на майбутнє) та складною, оскільки має як майновий, так і зобов'язальний характер.

Проте слід звернути увагу й на протилежний підхід. Зокрема, Т. В. Кашаніна відстоює позицію про змішаний характер корпоративних правовідносин унаслідок того, що, крім корпоративних прав, вони містять ще зобов'язальні – право вимагати виплати нарахованих дивідендів, право на ліквідаційну квоту [8, с. 419]. Тобто, вважаючи право на ліквідаційну квоту елементом змісту корпоративних правовідносин, вчена правову природу відповідного права розглядає як зобов'язальну.

У свою чергу В. П. Мозолін також стверджує, що акціонери товариства перебувають у стані його господарів, а не сторонніх осіб. Зобов'язальні відносини між акціонерами і товариством можуть виникати лише за вимогами про сплату оголошених дивідендів, отримання майна у разі ліквідації товариства та іншими цивільними вимогами, тобто тоді, коли акціонери змінюють свій правовий статус, переходячи у становище

звичайних зовнішніх кредиторів або боржників по відношенню до товариства [9, с. 20]. Таким чином, за твердженнями фахівців цієї групи правомочність на ліквідаційну квоту має зобов'язальну природу.

З огляду на вказану неузгодженість доктринальних підходів та положень законодавства виникає питання, чи можливо взагалі відносити правомочність на отримання ліквідаційної квоти до сфери корпоративних відносин, оскільки така правомочність виникає лише після ліквідації товариства, тобто коли вже немає юридичної особи. Корпоративне право нерозривно пов'язане з юридичною особою – господарським товариством. Оскільки це правомочності, якими наділені учасники господарських товариств, то у разі ліквідації юридичної особи нівелюються всі корпоративні правомочності. Можна припустити, що оскільки вказана правомочність спрямована на майбутнє, тобто можливість її реалізації має збігатися з деякими обставинами, які повинні настати, то слід говорити про зобов'язальне, а не корпоративне право.

З іншого боку, законодавець відніс вказану правомочність до корпоративного права, оскільки вона пов'язана з наявністю частки у статутному капіталі господарського товариства і покликана захистити майнові права учасника у разі його ліквідації. Таким чином, більш обґрунтованою виглядає перша позиція – віднесення ліквідаційної квоти до правомочності, спрямованої на майбутнє, що має зобов'язальну природу.

З огляду на вказану проблему постає й питання про захист вказаної правомочності учасниками господарських товариств. Якщо мала місце ліквідація в порядку визнання боржника банкрутом, то є механізм оскарження дій ліквідатора, оскарження ухвали про затвердження ліквідаційного балансу та інші можливості судового захисту в межах провадження у справі про визнання боржника банкрутом. У цьому випадку, навіть за наявності затвердженого судом ліквідаційного балансу і закриття провадження у справі про банкрутство вже після внесення запису про ліквідацію юридичної особи, учасник товариства не позбавлений можливості звернутися до апеляційного господарського суду з оскарженням ліквідаційної процедури і суд вправі скасувати ухвалу про затвердження ліквідаційного балансу у зв'язку з недотриманням правомочності учасника на ліквідаційну квоту та повернути справу на стадію ліквідації із зобов'язанням ліквідатора провести всі необхідні процедури відповідно до вимог Кодексу України з процедур банкрутства.

У разі самоліквідації не зрозуміло, до якого позивача звертатися з позовними вимогами, оскільки юридичної особи вже немає, а оскаржити внесення запису про ліквідацію товариства до реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців не видається можливим, оскільки відповідачем буде реєстратор, який норми закону не порушував, оскільки вніс запис відповідно до відомостей, наданих йому ліквідаційною комісією товариства.

Можна припустити, що належними відповідачами будуть інші учасники ліквідованого господарського товариства, однак не зрозуміло, з якими позовними вимогами звертатися. Якщо застосовувати механізм витребування майна від добросовісного набувача, передбачений ст. 388 ЦК України, або повернення майна, набутого без достатньої правової підстави, згідно зі ст. 1212 ЦК України, то навряд чи такі способи можна назвати корпоративними способами захисту. Більше того, ст. 1212 ЦК України не підлягає застосуванню, оскільки є законна підстава набуття права власності на майно в інших учасників, а саме наявність у них ліквідаційної квоти. Таким чином, скоріше за все, потрібно звертатися до інших учасників із позовними вимогами відповідно до ст. 388 ЦК України з посиланням на те, що порушена правомочність на ліквідаційну квоту учасника під час ліквідації господарського товариства, у зв'язку з чим інші учасники отримали частину майна, яке мав отримати позивач.

Підсумовуючи зазначене, слід підкреслити, що правомочність на отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або його вартості є корпоративною правомочністю, спрямованою на майбутнє, за умови ліквідації господарського товариства та наявності майна після задоволення всіх вимог кредиторів. Є сумніви щодо її корпоративної природи, оскільки після ліквідації товариства складно говорити про наявність корпоративних прав, однак така правомочність прямо визначена законодавцем у декількох нормативно-правових актах. Також виникає питання щодо захисту вказаної правомочності у разі, коли вже товариство ліквідоване, та механізму реалізації такого захисту. Таким чином є необхідність деталізації такого механізму (способу) захисту на законодавчому рівні, а саме шляхом внесення змін до чинних законодавчих актів щодо впровадження механізму захисту учасників господарських товариств у разі порушення правомочності на ліквідаційну квоту.

Висновки

1) Законодавець відніс правомочність на отримання частини активів у разі ліквідації товариства до корпоративного права, оскільки вона пов'язана з наявністю частки у статутному капіталі господарського товариства і покликана захистити майнові права учасника у разі ліквідації такого товариства.

2) Правомочність на ліквідаційну квоту є потенційною, або правом, спрямованим на майбутнє, оскільки право на отримання частки в учасника товариства виникає лише за умови ліквідації товариства.

3) Правомочність на ліквідаційну квоту має складний характер, оскільки належить як до майнових, так і зобов'язальних прав.

4) Законодавством не визначено механізм реалізації захисту правомочності на отримання частини активів у разі, коли вже товариство ліквідоване.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.12.2019).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.12.2019).

3. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право : навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2004. 256 с.

4. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харьков : Право, 1998. 252 с.

5. Вавилин Е. В. Осуществление и защита гражданских прав. Москва : Волтерс Клувер, 2009. 203 с.

6. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. Москва : Статут, 2008. 511 с.

7. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права : монография. Харьков : Золота миля, 2012. 184 с.

8. Кашанина Т. В. Корпоративное право (право хозяйственных товариществ и обществ) : учебник для вузов. Москва, 1999. 815 с.

9. Корпоративное право : учебник / под ред. Шиткиной И. С. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 648 с.

In the article, based on the analysis of the norms of the current legislation and legal positions of the scientific community, the competence to receive in case of liquidation of business entities part of its property or its value (liquidation quota) and mechanisms of its protection in case of violation of the rights of participants of business entities.

The author focuses on the problem of determining the nature of this competence and discusses two main scientific positions on the selected issues. The first scientific position assumes that the power to obtain part of the assets in the event of liquidation of a business entity is related to corporate powers. It is potentially forward-looking because it is due to a special condition that is to come - the liquidation of the business entity. The competence is complex in that it applies to both property rights and obligations. In another approach, the liquidation quota is only binding and occurs only after the liquidation of a business entity, when the members of the business entity acquire the status of external creditor, and therefore does not apply to corporate competence.

After researching these scientific positions, it is concluded that the competence to obtain in the event of liquidation of business entity, part of its property or its value is a corporate competence aimed at the future, provided the liquidation of the business entity and the availability of property after satisfying all the requirements of creditors. This competence is a complex entity, as it has both property and obligation nature.

In the article, special attention is paid to the analysis of mechanisms of protection of entitlement to receive part of assets in case of liquidation of a business entity in case of recognition of a business entity bankrupt and in self-liquidation. It is concluded that there is an inconsistency with regard to such mechanisms (methods) of protection, which can be resolved through their detailing at the legislative level, namely by amending the existing legislative acts, with regard to the introduction of a mechanism for the protection of members of companies with non-compliance with the liquidation quota.

Key words: corporate legal relationships, potential nature, complex entity, binding legal relations, mechanisms of protection.